

1980–2000 m. gimusiųjų gyvenimo pasirinkimai socialinių pokyčių kontekste

LAIMUTĖ ŽILINSKIENĖ

Vilniaus universiteto Sociologijos ir socialinio darbo institutas, Universiteto g. 9, 01122 Vilnius, Lietuva
El. paštas laima.zilinskiene@fsf.vu.lt

Pritaikant Davido Riesmano (1989) adaptacijos socialinių pokyčių laikotarpiu koncepciją straipsnyje analizuojama, kokią įtaką besikeičianti institucinė aplinka ir readaptacinis šeimos elgesys turi 1980–2000 metais gimusių ir nepriklausomoje Lietuvoje augusių asmenų gyvenimo scenarijams ir pasirinkimams, susijusiems su profesija ir šeima. Autorė nagrinėja, kokie yra jaunimo profesinės karjeros ir šeiminio gyvenimo pasirinkimai, kokią įtaką tiems pasirinkimams turi šeima kaip vienas iš svarbiausių adaptatorių, kaip šeimos sėkmingos ar nesėkmingos readaptacinės praktikos naujoje socialinėje tikrovėje daro įtaką jaunimo profesinei karjerai ir kokios priežastys lemia ilgalaikių įsipareigojimų, susijusių su šeiminio gyvenimo planais, baime. Analizė paremta 67 gyvenimo istorijos interviu, surinktais 2021–2022 m. aštuoniuose Lietuvos apskrityse, vykdančiais Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslininkų grupių projektą „Užaugę Nepriklausomoje Lietuvoje: 1980–2000 metais gimusiųjų gyvenimo eiga, elgsenos strategijos ir jų kontekstai“ (2021–2024).

Raktažodžiai: jaunimas, gyvenimo scenarijai, pasirinkimai, socialiniai pokyčiai, socializacijos tarpininkai

IVADAS

Sistemos socialiniai pokyčiai sudaro prielaidas naujiems gyvenimo orientyrams bei kitokioms gyvenimo strategijoms, esant iš esmės pasikeitusiai visuomenės sanklodai su kitokiomis taisyklėmis ir galimybėmis. Jaunų žmonių, esančių pirminės socializacijos etape, internalizuojama tikrovė, pasak P. L. Bergerio ir T. Luckmanno (1999), suvokiama kaip neišvengiama. Patekus į naujos visuomenės sanklodos socialinę erdvę, asmeniui tenka iš esmės koreguoti savo gyvenimo scenarijus. Nauji orientyrai naikina susikurtus ar įsivaizduojamus gyvenimo scenarijų kontūrus. Šeimos vyresnės kartos nariai sistemos pokyčių metu praranda didžiąją dalį socializacijos tarpininko funkcijų, nes jie susiduria su naujomis institucinėmis pertvarkomis ir santykių formomis, kurios nėra atpažįstamos ir patirtos. Vyresnių kartų atstovams tenka koreguoti gyvenimo scenarijus įtvirtinant ar iš naujo įgyjant savo socialinius vaidmenis. Reikšmingas vaidmuo tenka asmeniui, kaip savos socializacijos (*Selbstsozialisierung*) veikėjui, kai kitų socializacija (*Fremdsozialisation*) yra socialinės sistemos dalis (Luhmann 1994). Nauja socialinė aplinka tampa asmens elgsio pagrindu vyresnėms kartoms permąstant gyvenimo strategijas, o jaunesnėms kartoms formuojant ateities perspektyvas. Todėl socialinių pokyčių

kontekste jaunimas ne visuomet gali remtis vyresnių kartų patirtimi ir jo adaptacija reikalauja aktyvios pozicijos atrandant ir įprasminant socialinės aplinkos naujumą. Ir tai vyksta, visų pirma, per derybas su pačiu savimi. Kitaip tariant, tai yra paieškų laikotarpis, kurio metu vyksta atsiveriančių galimybių apmąstymas ir pasirinkimas (Arnett 2000). Vyresnių kartų atstovams tenka spręsti readaptacijos klausimus praeities socialinių rėmų patirčių kontekste. Pradžioje ankstesnės patirtys yra neišvengiamai inkorporuojamos į naują socialinį kontekstą ir ilgainiui tampa kliūtimi prisitaikant iš esmės pasikeitusioje socialinėje tikrovėje. Šiame straipsnyje nagrinėjami 1980–2000 m. gimusiųjų gyvenimo scenarijai, siekiant išanalizuoti, kaip šeima, kaip vidinis adaptatorius ir transformuojama socialinė aplinka, kaip išorinis adaptatorius (Riesman 1989), daro įtaką gyvenimo pasirinkimams, susijusiems su profesija ir šeima, kokią įtaką turi patirtys transformacijos laikotarpiu, kokie gyvenimo pasirinkimai jiems yra svarbiausi ir kokių išpareigojimų vengiama.

TRANSFORMACIJOS PO 1989-ŪJŲ MAKROPERSPEKTYVA

XX a. pabaigoje, 1989 m., Rytų ir Vidurio Europa išgyveno radikalius sistemos pokyčius, kurie priklausė nuo vykdomų reformų greičio (Ghodsee, Orenstein 2021). Precedento neturinčios politinės, ekonominės ir socialinės transformacijos Rytų ir Vidurio Europoje nulėmė centralizuotos, dešimtmečius egzistavusios sistemos pokyčius. Todėl buvo tikimasi, kad šalių perėjimai taip pat turėtų būti iš esmės panašūs. Pokomunizmo du dešimtmečiai pažėrė nepaprastą įvairių politinių ir socialinių priemonių rezultatų įvairovę. Viena iš pokomunizmo studijų paradigmu akcentuoja istorinį ir kultūrinį kontekstus bei jų vaidmenį transformacijos periodu (Ekiert 2014). Lietuva, kaip ir kitos Baltijos šalys, pokomunistiniu laikotarpiu išsiskyrė sparčiai augančia ekonomika ir mažiausiomis išlaidomis socialinei apsaugai (Esping-Andersen 1990). Todėl „normalus“ gyvenimas, pasak J. Sommerso (2014), prasidėjo tik 2014 metais. Remiantis F. Mimmersu, reformos, kurias pajuto šalies žmonės, tęsėsi dvidešimt ketverius metus.

Pripažįstama esminių istorinių socialinių transformacijų įtaka kartų formavimuisi, jų identitetui, jaunimo socializacijos procesui ir prisitaikymo strategijoms, kasdienei veiklai, socialiniams vaidmenims bei (ne)saugumo jausmui. Strateginiams jaunimo pasirinkimams turi įtakos tėvų prisitaikymo praktikos, vykusios kitame socialiniame kontekste (Aarelaid-Tart 2009). Tuo jaunesnės kartos savo gyvenimo būdu skiriasi nuo vyresnių kartų, nes aplinkybės, kurios įgalino ir formavo vyresnes kartas, nebeegzistavo (Wyn, Woodman 2006). Socialiniai politiniai kontekstai turi poveikį gyvenimo pasirinkimams ir adaptacijai tiek makro-, tiek mikroprasmė (Albertini, Kohli, Vogel 2007). Tačiau net ir praėjus tam tikram laikui po sistemos pokyčių, jaunimo elgesio modeliams įtakos turi tėvų ir senelių patirtys. M. Zazilska-Florczuk ir A. Ciechanowicziaus atliktas tyrimas atskleidė, kaip praėjus 20-čiai metų po Vokietijos susijungimo dar lygiagrečiai veikė *Rytų* ir *Vakarų* sistemos, nes po susijungimo gimusi naujoji karta perėmė dalį tėvų ir senelių elgesio modelių bei vertybių. Visoms kartoms teko prisitaikyti prie esminių sistemos pokyčių, tačiau pokyčių vertinimas yra skirtingas. Jaunesnių kartų, augusių nepriklausomoje Lietuvoje, socialinių pokyčių vertinimas yra pozityvesnis, bet priklausantis nuo išsimokslinimo ir subjektyvaus finansinės padėties vertinimo. O štai vyresnių kartų vertinimui įtakos turi readaptacijos sėkmė ir subjektyvus finansinės situacijos saugumo vertinimas (Bieliauskaitė ir kt. 2015). Aštuntojo dešimtmečio kohortos unikalumas yra tas, kad jų habitus susiformavo tiek vaikystėje (tai yra sovietmečiu), tiek transformacijos metais. Jie mato skirtumus nuo vyresnių ir jaunesnių, gimusių devintajame dešimtmetyje. Aštuntajame dešimtmetyje gimusieji daugeliu atžvilgių „stovi ant slenksčio“, nes susidūrė su nauja sistema jau turėdami ir senos sistemos patirties. Jų amžiaus grupė apibrėžiama kaip slenkstis naujai kartai (Nugin 2015), nes institucinė

pertvarka transformacijos laikotarpiu nereiškia giluminių kultūrinių pokyčių, kuriems reikia nepalyginti ilgesnio laikotarpio, siejamo su kartų kaita (Žiliūkaitė 2008). Sovietmečio kartų tyrimai taip pat atskleidė, kad vykę socialiniai pokyčiai reikalauja naujų gyvenimo scenarijų, susijusių su profesinės karjeros ir šeiminio gyvenimo pasirinkimais. Šiuo atveju svarbus vaidmuo teko ideologijai, tėvų santykiui su sovietine sistema, kuri nulėmė jų readaptaciją, bei švietimo sistemai, pasitelkiant ideologines vaikų ir jaunimo organizacijas adaptuoti jaunimą pagal sovietinei sistemai parankius gyvenimo scenarijų pavyzdžius (Žilinskienė 2014; 2016; 2022). Gimusiems sistemos transformacijos laikotarpiu politinis, ekonominis ir socialinis kontekstas išlieka svarbus jų gyvenimo scenarijams dėl postsocialistinių šalių transformacijos ypatumų. Tai yra, anot R. Nugin ir V. Kalmus (2022), dar neiširta teorinių ir empirinių tyrinėjimų teritorija, reikalaujanti sutelkti dėmesį į vietinių sociokultūrinių kontekstų ir globalių procesų sąveiką, apibrėžiant socialines kartas. O gimusiųjų po 2000-ųjų metų gyvenimo scenarijai ir pasirinkimai, anot šių autorių, tapo panašesni į Vakarų Europos jaunimo elgesį dėl vyraujančios homogenizuojančių politinių ir institucinių struktūrų bei globalių procesų įtakos, kaip technologijų raida, socialinis pagreitis, didėjantis mobilumas ir migracija, aukštojo mokslo plėtra, besikeičiančios užimtumo struktūros ir kita.

TEORINĖS PRIELAIIDOS IR TYRIMO METODOLOGIJA

D. Riesmano (1989) teorinė adaptacijos koncepcija atskleidžia adaptatorių vaidmenį socialinių pokyčių kontekste. Jis išskiria vidinius (*inner-directed*) ir išorinius (*other-directed*) adaptatorius ir parodo jų reikšmę. Vidiniais adaptatoriais įvardijama šeima ir artima aplinka, o išoriniai adaptatoriai yra institucinė aplinka, taisyklės ir jų pagrindu formuojami prisitaikymo bei elgesio lūkesčiai. Pripažįstama, kad labai svarbus adaptatorius yra šeima, kurios elgesys yra „prieinamas“ jaunesnės kartos šeimoje atstovams nuo pat vaikystės. Su skirtingais vaidmenimis jaunimas susipažįsta šeimoje, nes, anot P. Wincho (1990), elgesys formuojasi ne formaliai susipažįstant su konkrečiu metu galiojančiomis taisyklėmis, bet matant, kaip tos taisyklės atsispindi šeimos narių ir artimos aplinkos elgsenoje. Socialinių pokyčių metu vykstanti institucinė pertvarka ir naujų socialinių normų kūrimas reikalauja atitinkamų readaptacinių gebėjimų iš vyresnių kartų, o jaunimui reikalingi orientyrai, kuriuos apibrėžti būna sunku. Socialinių pokyčių metu jaunimui tenka konstruoti savo gyvenimo scenarijus, jų socializacija krypsta į savisocializaciją (*Selbstsozialisierung*), kai pats asmuo tampa savos socializacijos veikėju, o kitų socializacija (*Fremdsozialisation*) yra socialinės sistemos dalis, kitaip tariant institucionalizuoti adaptatoriai (Luhmann 1994). Jauniems žmonėms tenka konstruoti savo gyvenimo pasirinkimus tada, kai jų tėvai sprendė readaptacijos scenarijus, kurie priklausė nuo jų gebėjimų paversti įgytą išsilavinimą ir profesines kompetencijas socialiniu kapitalu naujoje tikrovėje. Skirtingos tėvų pozicijos yra ne tik asmeninės, bet ir nulemtos struktūrinių pokyčių, turinčių įtakos įtraukimo ar atskirties pasekmėms.

Vyresnių kartų adaptacinis elgesys turi prievolę perteikti integruotas socialinio gyvenimo žinias, o socialinių pokyčių kontekste – pasikeitusias socialinio gyvenimo taisykles (Kamali 1999). Tokiu atveju, vidiniai ir išoriniai adaptatoriai turi veikti išvien. Kitu atveju, šie skirtingi adaptatoriai esti konflikte. Todėl jų praktikos yra svarbios tiek makro-, tiek mikroprasmė, nes tiesiogiai veikia jaunesnes kartas šeimoje. Socialinė adaptacija demonstruoja socialinių ryšių, jungiančių asmenis ir visuomenę, svarbą. Tai yra įmanoma „įprastais laikais, kai socialinės normos ir institucinė aplinka sudaro sąlygas tokiam bendradarbiavimui“ (Bianchi, Squazzoni 2015). O štai vyresnės kartos įžengia į naują socialinę aplinką su sovietmečiu įgytu gyvenimo trajektorijų bagažu, kai jų praktikos yra nulemtos prieš tai buvusių socialinių

rėmų, kurie perkeliami į naują kontekstą, ir tai gali tapti kliūtimi readaptacijai, nepaisant to, kad žmonėms ši gyvenimo patirtis buvo gyvybiškai svarbi jų pastangoms keistis ir adaptuotis demokratinės visuomenės struktūroje (Bertaux, Thompson 2007). Vyksta skirtingų „tikrovių“ susidūrimas, kuris reikalauja pastangų tiek iš vyresnių kartų šeimoje, tiek iš jaunų žmonių, kuriems tuo laikotarpiu tenka konstruoti savo gyvenimo scenarijus. Sistemos pokyčiai iš autoritarizmo ir komandinės ekonomikos į demokratinius procesus ir rinkos ekonomiką atvėrė duris įvairioms darbo vietoms, išsilavinimo geografijai, patrauklaus būsto prieinamumui. Tačiau socialinių pokyčių metu pastebimai išaugo individualūs išteklių, išsilavinimo skirtumai ir pasirinkimo galimybės jau nebuvo, kaip ankstesnėje socialinėje tikrovėje, daugiau ar mažiau vienodai prieinamos. Readaptaciją transformacijos laikotarpiu sunkino ir tai, kad buvusi socialistinė tikrovė žmones išmokė būti pasyviais ir nesukti galvos dėl svarbių sprendimų. Pokyčiams reikia laiko ir pastangų (Wieczorkowska, Burnstein 2004). Sovietmečio kartų tyrimai atskleidžia reikšmingą šeimos vaidmenį jaunimo gyvenimo pasirinkimams, priklausomai nuo susisaistymo su sovietine tikrove ir kokią vaidmenį atlieka įvairios socialinės kontrolės priemonės, siekiančios užtikrinti kuo sėkmingesnę adaptaciją (Žilinskienė 2014; 2015; 2016; 2022). Siekiant atskleisti 1980–2000 m. gimusiųjų gyvenimo scenarijus ir pasirinkimus, vidinių bei išorinių adaptatorių įtaką jiems, analizuojami gyvenimo istorijų interviu. Įgyvendinant projektą „Užaugę Nepriklausomoje Lietuvoje: 1980–2000 metais gimusiųjų gyvenimo eiga, elgsenos strategijos ir jų kontekstai“* (2021–2024) buvo surinkti 67 gyvenimo istorijų interviu aštuoniose Lietuvos apskrityse: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Marijampolės ir Utenos. Surinkti 34 interviu, gimusių 1980–1989 m. ir 33 interviu – 1990–2000 metais. Pagal lytį yra 36 moterų ir 31 vyro gyvenimo istorijų interviu. 54 tyrimo dalyviai savo tautybę nurodė lietuvių, likę – ukrainiečių, rusų, baltarusių, lenkų, karaimų, kai kurie turėjo mišrią etninę tapatybę. 45 tyrimo dalyvių dabartinė gyvenamoji vieta yra didmiesčiai ir miestai (per 50 tūkst. gyventojų), 22 tyrimo dalyviai gyvena mažesnėse geografinėse vietovėse. Atliekant gyvenimo istorijų interviu buvo kreipiamas dėmesys ir į migracinius aspektus – migravimą iš gimimo vietos į dabartinę gyvenamąją vietą. Tokią migracinę patirtį turi 34 tyrimo dalyviai. Buvo taikoma biografinio tyrimo metodologija (Bertaux, Kohli 1984; Bertaux, Delcroix 2000; Bertaux, Thompson 1993; Rosenthal 2018), kuri leido aprėpti tyrimo dalyvio gyvenimo eigos įvykius iki interviu atlikimo. Renkant empirinę medžiagą buvo vadovautasi D. Bertaux ir P. Thompsono (1993), R. Millerio (2000), G. Rosenthal (2018) pasiūlymais dėl biografinio interviu, leidžiančio analizuoti jaunimo socializaciją, jų elgesio modelius, socialinę karjerą, kartų santykius ir tapatybes. Gyvenimo istorijos interviu buvo atliekami tiesioginio kontakto būdu, 2021–2022 m. vasarą, kai pandeminė situacija šalyje buvo sąlyginai geresnė. Projekto vykdytojai patys surinko gyvenimo istorijų interviu. Kadangi mūsų projektas prasidėjo pandemijos metu, kilo susirūpinimas, ar mūsų tyrėjų komanda sugebės surinkti projekte numatytus gyvenimo istorijos interviu. Tačiau rinkti gyvenimo istorijas buvo lengviau, nei tikėjomės, nes dalis tyrimo dalyvių pasigedo bendravimo pandemijos metu, o dalis baiminosi pasakoti savo gyvenimo trauminės patirtis draugams, kurie socialiniuose tinkluose galėjo pasidalyti ta informacija su kitais. Kai kuriuos iš jų įkvėpė poreikis dalytis traumuojančia gyvenimo patirtimi, parodant, kad galima rasti sprendimus ir nereikia bijoti prašyti pagalbos. Gyvenimo istorijos interviu truko nuo vienos iki keturių valandų. Atliekant gyvenimo istorijos interviu buvo laikomasi akademinio neutralumo (Miller 2000). Gyvenimo istorijų interviu buvo transkribuoti ir anonimizuoti bet kokia asmeninė informacija, vietovė, įvykiai,

* Projektas finansuojamas Lietuvos mokslo tarybos dotacijos (Nr. P-MIP-21-267) lėšomis.

pagal kuriuos galima būtų identifikuoti tyrimo dalyvį. Konkreti vietovė buvo anonimizuota naudojant platesnę geografinio arealo nuorodą. Taikant R. Millerio (2000) „realistinę“ prieigą, buvo analizuojama, kaip socializacija sistemos transformacijos laikotarpiu, kaip ilgalaikis efektas, daro poveikį 1980–2000 m. gimusiųjų gyvenimo pasirinkimams ir koks yra adaptatorių vaidmuo socialinių iššūkių kontekste, kaip skirtingi socialinio laiko kontekstai veikia ir atsispindi jų gyvenimo scenarijuose, kokį vaidmenį atlieka šeima ir jos narių readaptacinė elgsena šių jaunų žmonių, gimusių nepriklausomoje Lietuvoje, profesinės karjeros ir šeiminio gyvenimo pasirinkimams.

1980–2000 M. GIMUSIŲJŲ SOCIALIZACINĖ APLINKA

Dešimtojo dešimtmečio socialinis ir ekonominis nesaugumas negalėjo neatsiliepti to laikotarpio jaunimui. Daugumai Lietuvos šeimų tai buvo išbandymų, sukrėtimų, didelių permainų laikotarpis. Rimtu išbandymu tapo ne tik socialiniai pokyčiai, bet ir šeimos struktūros diversifikacija ir kaita, kuri sukėlė papildomų iššūkių santykiams tarp kartų (Juozeliūnienė 2015). Gimusiųjų 1980–2000 m. socializacija vyko, kai jų tėvai kovojo su sparčiai besikeičiančia socialine ir ekonomine realybe, keitė darbą ir profesiją, patyrė nedarbo ir kitokio nepritekliaus periodus. Šiame nesaugumo ir tėvų neišgyventų patirčių kontekste šiai naujai kartai teko formuoti savo gyvenimo scenarijus. Jų gyvenimo pasirinkimuose, kuriuose ekonominis ir socialinis stabilumas bei gerovė buvo deficitas, dažnu atveju profesija, užtikrinanti socialinį stabilumą ir finansinį saugumą, tapo prioritetu. Teigiama, kad jaunimo socializacija ekonominio augimo laikotarpiu motyvuoja juos užsitikrinti padėtį visuomenėje, o socializacija ekonominio nuosmukio metu tuos siekius silpnina. Jaunimas, kurio socializacija vyko ekonominės krizės metu, linkęs likti silpnesnėse pozicijose, net jei ekonomika vėliau gerėja (Ghodsee, Orenstein 2021).

Vyresnių kartų readaptacijos galimybės įtakos turėjo jų skirtingos patirtys sovietmečiu. S. H. Schwartzas ir A. Bardi (1997), analizuodami adaptacinę elgseną komunistinėje sistemoje, teigia, kad prisitaikymas, o greičiau pritaikymas, vyko „žemo profilio principu“ (*low-profile principle*), reiškiančiu siekį sukurti „vidutinį“ žmogų, kuris nebūtų politiškai aktyvus, išskyrus rinkimus, ir daugiausia dėmesio skirtų savo ar savo šeimos gerovei. Šių tikslų sovietinė politinė ideologinė „mašina“ siekė per asmens pažeidžiamumą, baimę ir dezinformacijos monopolį. Daliai žmonių, kurie „susigyveno“ su šia ideologija ir tuo laikotarpiu vykdoma paternalistine politika, lėmė „išmokto“ bejėgiškumo jausmo susiformavimą. Sistemos transformacijos laikotarpiu jiems teko susidurti su rimtais iššūkiais, nes komunistinis režimas akcentavo dirbančiojo drausmingumą ir paklusnumą, o pokomunistinis režimas pabrėžė naujus įgūdžius ir iššūkius. Jie tikėjosi, kad nauja sistema jais pasirūpins, o štai rekonstruojamoje visuomenėje buvo pageidaujamas iniciatyvumas, pasiekimai, konkurencingumas, skirtingi identitetai. Vyresnėms kartoms tai tapo iššūkiu ir dėl to, kad jų ankstesnės patirtys nustojo galioti. Skirtingos readaptacinės vyresnių kartų, ypač šeimoje, patirtys tapo vienu svarbiausių gimusių 1980–2000 m. veiksmų, lemiančių jų gyvenimo scenarijus, susijusius su profesinės karjeros ir šeiminio gyvenimo pasirinkimais.

ŠĖIMOS VAIDMUO 1980–2000 M. GIMUSIŲJŲ GYVENIMO SCENARIJAMS

Gimę 1980–2000 m. dar buvo per jauni XXI a. pradžioje užimti įtakingas pozicijas visuomenėje, o šeimos ir artimos aplinkos, kaip vidinio adaptatoriaus, vaidmuo šiuo laikotarpiu tapo lemiamu veiksniumi. Tėvų prisitaikymas rekonstruojamoje visuomenėje vyko skirtingai. Vieni išsaugojo sovietmečiu sukauptą įvairių rūšių kapitalą ir tai palengvino adaptaciją persitvarkančioje

visuomenėje. Kiti tokį kapitalą kaupė transformacijos periodu. Kai kuriems tėvams tai tapo neįmanoma užduotimi, nes praradę darbą, dirbo pusiau nelegaliai ar nelegaliai, tapo priklausomi nuo alkoholio ar patyrė įvairių kitų nesėkmių. Šios skirtingos tėvų readaptacijos patirtys turėjo įtakos jų vaikų gyvenimo scenarijams. 1980–2000 m. gimusių kohortų atstovai, kurių tėvai buvo sukaukę solidų socialinį ir finansinį kapitalą, lengviau strategavo savo gyvenimo scenarijus, nes tėvai užtikrino jiems saugumą ir finansinę gerovę, jų profesinė veikla buvo jiems pavyzdžiu ir naujų galimybių perspektyva.

Viena tyrimo dalyvė teigė:

Mano šeima gyveno labai gerai, tėvas turėjo gerą darbą, o finansinė padėtis leido pasinaudoti galimybe pamatyti pasaulį. Mes aplankėme visus pasaulio žemynus. Gyvenimas buvo gražus ir nerūpestingas (moteris, 1992).

Gyvenimo perspektyvas lengvino ir tėvų sėkminga readaptacija transformacijos laikotarpiu, kai buvo kuriamas verslas, kuriame dalyvauja ir vaikai. Tai esti tais atvejais, kai tėvai yra tos pačios profesijos atstovai ir abu yra aktyvūs tame verslo segmente. Tai tampa motyvacija rinktis tėvų profesiją ir tapti aktyviu veikėju tėvų versle. Kita vertus, tėvų suteikiamas saugumas leidžia išbandyti ir kitas su profesija susijusias galimybes, leidžiančias įvertinti profesines ateities perspektyvas. Tais atvejais, kai šeimoje socialinį ir finansinį kapitalą užtikrina vienas iš tėvų, vaikų pasirinkimams įtakos turi santykiai šeimoje. Renkamasi profesija, atitinkanti besikeičiančios visuomenės kontekstą, kartu prisiimamos papildomos atsakomybės dėl santykių krizės šeimoje. Pasak vienos tyrimo dalyvės (g. 1992), viskas pasikeitė po to, kai tėvai išsiskyrė, kai tėvas vedė jaunesnę moterį. Tėvas nustojo finansiškai remti buvusią šeimą, ir jai teko rūpintis šeimos finansais. Ji studijavo ir dirbo įvairiausius darbus, nes „mama buvo pasimetusi“. Tokia situacija sustiprina profesinių ambicijų įgyvendinimą ir skatina ne tik įgyti profesiją, bet ir užsitikrinti solidžią socialinę padėtį ir atitinkamus finansinius išteklius.

Santykiai šeimoje, turintys poveikį vaikų gyvenimo scenarijams, yra svarbūs ir tais atvejais, kai tėvai neturi sukaukę įvairių rūšių kapitalo ir transformacijos laikotarpiu patyrė nedarbą bei susidūrė su finansinių išteklių trūkumu. Tėvų pastangos palaikyti vienas kitą, įveikti finansinius sunkumus ir ieškant kito, geriau apmokamo darbo, motyvuoja šių gimimo kohortų atstovus siekti profesijos. Tai galima iliustruoti šiuo pavyzdžiu:

Ir tada mano tėvai nusipirko butą. Ir kiek pamenu, šis naujas butas buvo toks tuščias. Tėvai neturėjo daug pinigų; jie išleido visas savo santaupas. Tėvai daug metų miegojo ant čiužinio, be lovų. O po to tėvas susirado darbą, atlyginimas buvo didesnis, ir mes pradėjome gyventi šiek tiek geriau, o aš turėjau vis geresnių žaislų, tad džiaugiausi (moteris, 1994).

Tokią realizaciją jie mato tokiose profesijose kaip gydytojas, psichologas, teisininkas ir pan. Jiems yra svarbu, kad profesija būtų „paklausī“ nepriklausomai nuo besikeičiančio socialinio konteksto. Neturint finansinės paramos iš tėvų, psichologinis tėvų palaikymas motyvuoja siekti profesijos norint įsitvirtinti aukštesnėse socialinėse pozicijose nei jų tėvai. Šiais atvejais jiems teko imtis įvairiausių trumpalaikių darbų, kad galėtų užsitikrinti nors minimalų finansinį saugumą.

Tyrimo dalyvė pateikė tokį išgyvenimo scenarijų:

Dirbau savanore, o vėliau, vasaros metu, dirbau ir šiemet taip pat susiradau darbą internetu, šiek tiek susijusį su mano profesija. Be to, po darbo valandų užsidirbu pardavinėdama ledus, dirbdama padavėja, o dabar plaunu indus (moteris, 1999).

Tėvai, kurie susidūrė su readaptacijos problemomis rekonstruojamoje visuomenėje dėl menkesnio išsimokslinimo ar nedarbo, stengėsi šeimos išgyvenimą ar gerovę užtikrinti pusiau legaliomis ar nelegaliomis priemonėmis. Tokia tėvų patirtis šių gimimo kohortų atstovams turi skirtingą įtaką.

Tie jauni žmonės, kurie seka tėvų pėdomis ir neturi „tinkamo“ išsilavinimo, renkasi panašų gyvenimo scenarijų: pusiau legalius ar nelegalius išgyvenimo būdus. Tokių gyvenimo scenarijų jie realizuoja trumpalaikiais darbais emigracijoje (statybos ir pan.) ar privačiai ir nelegaliai remontuoja automobilius, butus, namus. Tačiau, kai užsiimti tokia veikla darosi vis sunkiau, jie renkasi „normalaus“ piliečio elgesio modelį. Kitiems „civilizuota“ karjera, renkantis, asocijuojasi su tokiais pokyčiais kaip profesijos įgijimas. Taip pat rinktis legalų darbinės veiklos modelį skatina ir brolių ar seserų profesinio kelio pasirinkimai, ypač tais atvejais, kai ta profesija leidžia kaupti visų rūšių kapitalą.

Tokius pokyčius renkantis iliustruoja šis pavyzdys:

Tai ten susipažinau su labai daug visokių žmonių. Nuo politikų iki verslininkų, menininkų. Ir po pusės metų darbo ten sugalvojau, kad padarysiu vakarėlį. Pakviečiau gražiausius ir įdomiausius man žmones <...> Ir tai tapo tiesiog fenomenaliu reiškinium <...> Tai ir pradėjau organizuoti vakarėlius. Darydavau kartą per pavasarį, vasarą, rudenį, žiemą. Keturi vakarėliai per metus <...> Ir buvo gera kūrybinė platforma, kad galėdavau išpildyti visokias labai keistas savo fantazijas <...> Ir jie (vakarėliai) egzistavo iki šių metų <...> Įstojau mokytis į kolegiją, nes planuoju galbūt įsidarbinti <...> Man reikia kur nors mokytis, su viduriniu negalima <...> Galvoju tik apie savo jėgas. Kad pensijos negausiu tai manau, kad tikrai negausiu. Nes nelabai dirbau kažkokių oficialių darbų ir ten mokesčių nelabai mokėjau (vyras, 1993).

Svarbus, kaip vidinio adaptatoriaus vaidmuo, tenka ir vyriausios kartos šeimoje atstovams – seneliams, ypač tais atvejais, kai jie turi atitinkamą profesinį pasirengimą.

Močiutė mano, pavyzdžiui, buvo gydytoja. Tai ji labai džiaugėsi, kad aš domiuosi. Aš ją biškį gal kopijavau <...> O vai tėvai, galvoju, pavyzdžiui, mama tokia labiau prie buities gal. Tai jinai nebuvo, kad taip užsiimtų, nu tiesiogiai <...> Man kažkaip tokio prisiminimo nėra. Jinai labiau maistą gamindavo, namus prižiūrėdavo. <...> ji (močiutė) buvo apsišvietusi moteris, medicina domėjosi, joga. Tai gal tas biškį irgi persidavė (moteris, 1994).

Šias patirtis turintys tyrimo dalyviai orientuojasi į tas pačias ar artimas senelių profesijas. Pasak vienos tyrimo dalyvės (moteris, 1991), ji rinkosi ne medikės, kaip jos močiutė, bet psychologės profesiją, ir tokį jos pasirinkimą lėmė tik viena priežastis – kraujo baimė. Dalis šių jaunų žmonių kartoja tėvų nesėkmingus gyvenimo scenarijus. Tam įtakos turi ne tik tėvų išsilavinimo stoka, daugeliu atvejų tapusi kliūtimi readaptacijai rekonstruojamoje visuomenėje, bet ir šeimos situacija, ypač tais atvejais, kai vaikas auga su vienu iš tėvų. Pavyzdžiui, vieno tyrimo dalyvio (g. 1984) darbinė patirtis yra tokia: darbas pas ūkininką, darbas medienos perdirbimo įmonėje, bedarbio pašalpa arba darbas mėsos kombine. Toks mobilumas aiškinamas nepalankia darbine atmosfera, sunkiu darbu ir mažu atlyginimu. Tai būdinga ne tik tiems, kurių tėvai priskirtini žemesniam, bet ir viduriniam socialiniam sluoksniui. Kita vertus, traumas šeimoje motyvuoja jaunos žmones kuo sėkmingiau adaptuotis atkuriamoje visuomenėje. Viena iš tokių traumų yra mamos netektis ir tolesnis tėvo elgesys. Vienais atvejais vaikams teko susidurti su atsiradusiomis tėvo priklausomybėmis, kitais atvejais – su tėvo antromis vedybomis, santykiais su pamote ir turtiniais klausimais. Šiais atvejais taip pat akcentuojama profesijos svarba ir galimybė gyventi savarankiškai, nesitikint paramos iš šeimos.

Šių gimimo kohortų atstovai, kurių tėvai susidūrė su finansiniais sunkumais, nedarbu ir negebėjimu prisitaikyti atkuriamoje visuomenėje, turėjo ne tik ieškoti finansinių išteklių, reikalingų savo profesiniams planams įgyvendinti, bet ir prisiimti atsakomybę už šeimos finansus. Šiais atvejais jiems teko susidurti su jų amžiui nebūdingomis atsakomybėmis. Jie orientuojasi į profesiją, suteikiančią perspektyvą sėmingesnei adaptacijai naujoje tikrovėje, D. Riesmano (1989) žodžiais – auginasi „socialinę odą“. Tuo pat metu jie dirbo įvairius darbus, kurie užtikrintų arba jų pačių ar šeimos, susidūrusios su įvairiomis krizinėmis situacijomis, išgyvenimą. Dirbti „už du“ teko ir tiems, kurių tėvai neieškojo išeičių ir tapo priklausomi nuo alkoholio. Ir šiuo atveju senelių vaidmuo tampa reikšmingu, leidžiančiu išgyventi ir realizuoti profesinėje veikloje. Jiems ypač svarbus yra darbo vietos saugumas ir finansinis stabilumas, ir tokias perspektyvas jie mato viešajame sektoriuje. Jie pabrėžia, kad darbas viešajame sektoriuje, palyginti su privačiu sektoriumi, yra mažiau apmokamas, tačiau netekti darbo yra daug mažesnė galimybė.

Senelės vaidmenį krizių šeimoje kontekste iliustruoja šis pavyzdys:

Mano tėvai buvo priklausomi nuo alkoholio <...> Ilgainiui ta situacija blogėjo <...> Ir aš neištverčiau, pasiėmiau sesę už rankos ir grįžau pas močiutę. Ir nuo to laiko aš gyvenau pas močiutę. <...> Realiai, tai močiutė mus augino, nes tėtis ir piktnaudžiavo alkoholiu labai stipriai <...> Aš gerai mokiausi <...> Ir kai tu augai nepriteklėje ir skurde, ir žinai, kad niekur nepritampi, ir <...> dėl finansinės padėties nepasivysi, tai čia buvo tokia sritis (mokslo), kur galiu ne tik prilygti, bet ir pranokti <...> Aš visokius būrelius lankiau, dalyvavau olimpiadose <...> Mokykla manimi didžiavosi <...> Kai pagalvoji ir supranti, kad tie žmonės gal neturėjo įgūdžių atviroje rinkoje dirbti, prisiimti atsakomybių (moteris, 1991).

Nesėkmingos tėvų readaptacinės patirtys reikalavo iš vaikų ne tik spręsti profesinius planus, leidžiančius sėkmingesnę adaptaciją naujoje tikrovėje, bet ir prisiimti atsakomybę už tėvų išgyvenimą. Jie papildomai dirbo įvairius darbus, teikė tėvams finansinę paramą bei rūpinosi jais. Pasak vienos tyrimo dalyvės (moteris 1991), ji su seserimi yra pasidalijusi pareigomis, kada aplankyti ir kokią pagalbą organizuoti savo tėvams. Jie prisipažįsta, kad dėl tokios įsipareigojimų naštos jiems teko kreiptis pagalbos į specialistus (psichologus ir psichiatrus). Šios išgyventos patirtys turi įtakos jų prioritetams: jie teikia pirmenybę profesinei veiklai, profesiniam tobulėjimui, profesinei karjerai, turiningam laisvalaikui, galimybei keliauti. Jie teigia, kad nenori prisiimti atsakomybės, bijo kam nors įsipareigoti. Reikšminga kliūtis sėkmingai integracijai pertvarkos metu yra to meto poreikius atitinkantis išsilavinimas. Kitais atvejais bedarbio pašalpa yra viena iš išgyvenimo strategijų.

SOCIALIZACIJOS ĮTAKA 1980–2000 M. GIMUSIŲJŲ ŠEIMOS PLANAMS

Skirtingos išgyventos patirtys daro įtaką ne tik gyvenimo scenarijams, susijusiems su profesija ir darbine veikla, bet ir šeimos planams. Vieni renkasi tradicinį šeimos modelį – santuoka, vaikai, kiti renkasi partnerystę, dar kiti – solo gyvenimo modelį. 1980–2000 m. gimusių kohortų atstovai renkasi tradicinį šeimos modelį dėl skirtingų gyvenimo šeimoje patirčių. Vieniems santuoka ir šeima yra svarbi dėl jų tėvų gyvenimo kartu. Jie teikia prioritetą santuokai, turi ar planuoja turėti vaikų, palaiko glaudžius ryšius su tėvais ir yra pasirengę rūpintis tėvais senatvėje.

Man santuoka atrodo svarbi. Ir aš norėčiau susituokti <...> Man šeima atrodo tokia vertybė. Nes aš ir su savo tėvais palaikau ryšį artimą, ir matau, kaip jie kartu gyvena ir sprendžia problemas. Mano seneliai <...> Idomiausia, kad mano artimoj giminėj nėra išsiskyrusių porų. Ir man tas nuo šeimos, kad šeima toks tvirtas pagrindas yra. Tai aš norėčiau susituokti, bet radus tinkamą žmogų, o ne tiesiog, kad susituokus (moteris, 1994).

Tiems, kurių tėvai išsiskyrė, augo su vienu iš tėvų, santuoka yra svarbi, jų naratyvuose skiriamas dėmesys šiam gyvenimo aspektui. O tie, kurių tėvai susidūrė su įvairiomis krizėmis, ypač su priklausomybėmis, projektuoja savo šeimos planus skirtingai. Vienu atveju, jiems šeima ir vaikai yra tiek pat svarbi kaip ir profesinė karjera, kitu atveju, išryškėja įsipareigojimo baimė ir tai, kad santuoka ar gyvenimas partnerystėje nėra jų planuose. Jie orientuojasi į solo gyvenimo modelį.

Šis pavyzdys iliustruoja solo gyvenimo modelį:

Ilgai galvojau, kad gyvensiu viena. Ir pagalvojau, kad toks gyvenimas leidžia daugiau laiko skirti sau, tobulėti, keliauti, mokytis, turėti draugų ratą, daugiau dėmesio skirti profesinei veiklai“ (moteris, 1992).

Tėvų neigiama patirtis transformacijos metu verčia vaikų dėmesį sutelkti į gyvenimo saugumą, kurį, jų požiūriu, užtikrina ne tik profesija, bet ir galimybė turėti stabilų darbo vietą ir finansinį stabilumą. Jie orientuojasi į išteklius, leidžiančius „normaliai“ gyventi, tačiau jų planams, susijusiems su šeimos kūrimu, reikalingos kitokios finansinės galimybės, kurios leistų įgyvendinti nuosavo būsto klausimą. Tie, kuriems tai yra dar neįgyvendinama užduotis ir kurie buvo susidūrę su panašiomis tėvų patirtimis, linkę rinktis solo gyvenimo modelį ar atidėti šeimos kūrimo klausimą vėlesniam laikui.

Kaip sako viena tyrimo dalyvė:

Aš kažkaip įsivaizdavau, kad senatvėje būsiu viena. Tai mano planas buvo pirmiausia sutaupyti ir įsigyti kažkokį savo būstą. Tą, iš kur tavęs negali išmesti. Nes yra patirtis, kad mamai taip yra buvę (moteris, 1994).

Planams kurti šeimą įtakos turi ir trauminės patirtys šeimoje dėl tėvų priklausomybių, smurto, vaikų nepriežiūros.

Aš iš viso buvau prieš santuoką ilgą laiką dėl daugybės priežasčių <...> Mano pačios matytas šeimos modelis toks labai nesėkmingas. Ir aš nuo labai anksti žinojau, kad nebūsiu aš toje normalioje santuokoje, ir aš niekada nenorėjau būti žmona. <...> Aš iš principo tai nebuvau prieš santuoką, jeigu žmonės vienas kitą randa ir jie pagarbiai kuria santykius <...> Bet kažkaip galvojau, kad čia tikrai ne man. Ir kai aš pradėjau susitikinėti su savo draugu, jau panašiu, kad čia ilgalaikiai (santykiai), tai aš jau dabar jį vadinu partneriu <...> Tai dabar mano santykis su santuoka toks labai dviprasmiškas <...> bet dabar galvoju: būtų gerai, jeigu man pasipirštų (moteris, 1991).

Šiuo atveju planai turėti vaikų taip pat nėra įtraukti į jų šeimos gyvenimo tvarkaraštį. Jie vengia įvairiausių ilgalaikių įsipareigojimų, ypač įsipareigojimo visam gyvenimui.

Pagrindiniai vengimo įsipareigoti argumentai yra šie:

Turint vaikų reikia daug išteklių, laiko ir jūsų gyvenimo dalies. Jūs turite skirti savo gyvenimą vaikams. Turiu profesiją, darbą. Aš turiu tokias galimybes. Bet aš noriu keliauti, išmokti ko nors naujo. Ir aš turiu šunį. Jau suprantu, kad tu nebegali būti visiškai laisvas, kai esi atsakingas už kažkieno gyvenimą. Ir tai tik šuo. Nors vaikas yra visai kas kita (moteris, 1992).

Papildomų atsakomybių prisiėmimas dėl komplikuočių tėvų santykių daro poveikį planams turėti vaikų.

Aš mačiau visiškai nefunkcionalią šeimą ir gal yra pasąmoninė baimė, kad aš nebūsiu tinkama mama. Nes aš labai koncentruojuosi į mokslus, karjerą <...> Ir kitas dalykas, kad aš jau kažkada supratau, kad aš jau savo atsirūpinau. Nu ta prasme, aš savo tėvais kaip vaikais rūpinasi. Ir dar ir dabar rūpinasi.

Dabar bandau vis tiek išlaviruoti, kad neprarasčiau savo gyvenimo <...> Aišku, gal vaikai yra kas kita, nes tu matai kaip vaikas auga ir gerėja ta situacija. Tai man atrodo, kad tai labai stipriai susiję, aš noriu pagyventi sau. Nes visą gyvenimą, nuo pat dešimties metų teko rūpintis mama, tėčiu – jau atrodo, kad aš savo padariau (moteris, 1991).

Jie reflektuoja šeimos aspektą kaip komplikuoatą pasirinkimą:

Bent mano aplinkoje visi labai skundžiasi mūsų karta, nes mums jau daug kam link trisdešimt. O kur vaikai? (juokiasi). Kur šeimos? Mano aplinkoje aš neturiu nei vieno draugo su vaiku. Ta prasme, absoliučiai. Aš tik mokykloje turėjau pažįstamų, kur iškart pagimdė. Bet nelabai su jais ir bendrauju. Ne tai, kad vaikų neturi, bet ir nesituokia. Vat tik šią vasarą vieni draugai susituokė. Ir tai draugavo keturiolika ar trylika metų. Tai kas su mumis negerai? (nusijuokia). Nežinau (moteris, 1993).

Ilgalaikio išpareigojimo vengimą rodo ir tie atvejai, kai yra noras turėti augintinį, tačiau tokie pasvarstymai užtrunka ne vienerius metus, nes tai yra atsakomybė, keičianti kasdienio gyvenimo įpročius.

Mes iš tikrųjų norime irgi augintinį – šunį įsigyti, tai mes jau irgi kokius metus galvojame. Nes galvojame, kad čia tikrai svarbus etapas – augintinis. Ir tikrai nėra taip paprasta (moteris, 1996).

Gyvenimo scenarijams įtakos turi ir ryški turtinė diferenciacija, išryškėjusi transformacijos laikotarpiu. Tai yra naujos tikrovės ypatumas, nes ankstesnis socialinis kontekstas orientavo į daugiau ar mažiau panašių galimybių turėjimą. Tai nebuvo jiems įprasta situacija, parodanti labai skirtingas galimybes realizuojant gyvenimo pasirinkimus.

Kaip sako viena tyrimo dalyvė:

Taip, vaikai žinojo vienas kito statusą. Pavyzdžiui, vienos mokinės tėvai buvo teisininkai. Ji gyveno labai gerai. Kai su ja kalbėjaisi, bandžiau pasakyti, kad noriu į renginį, o man reikia 50 litų. Man tai buvo didžiuliai pinigai. O ji sako: „Paskambink tėvams, ir tau duos 200 litų“. O vėliau, kai gavome vairuotojo pažymėjimus, tėvai nupirko jiems naujus ir gražius automobilius (moteris, 1994).

Sąsajas tarp laikotarpio, tėvų patirties ir jų gyvenimo scenarijų iliustruoja jų pamąstymai apie savo kartą. Jie save apibūdina kaip depresyvią kartą, mažiau organizuotą nei jaunesnės kartos, kaip norinčius pokyčių, bet nieko nekeičiančius, nenorinčius išpareigoti, kurti šeimą, turėti vaikų:

Esame labai depresuota karta. <...> turiu seserį, ji yra dešimt metų jaunesnė. Bet aš matau čia didelį skirtumą <...> Esame laisvesni savo požiūriu ir lankstesni nei mūsų tėvai. Tačiau aš manau, kad mes esame šiek tiek pasiklydę <...> Kai stebiu mano sesers kartą, matosi, kad ji labai gerai organizuota. Jie tiksliai žino, ko nori, ir veikia siekdami savo tikslo. Jiems nerūpi, ką apie juos galvoja kiti: jie šoks į „Tik Tok“ ir uždirbs savo pinigus, o tai man visiškai neįmanoma suprasti. Manau, kad nesame nusiteikę jokiems itin drastiškiems pokyčiams. Norime pokyčių, bet mus slegia tėvai, galbūt jų mąstymas, kad „nieko nebus“ (moteris, 1993).

APIBENDRINIMAS

Šiame straipsnyje pristatoma, kaip sisteminė transformacija ir readaptacinės tėvų patirtys daro poveikį 1980–2000 m. gimusiųjų gyvenimo scenarijams ar pasirinkimams, susijusiems su profesija ir šeima. XX a. pabaigoje vykę esminiai pokyčiai lėmė naujų normų, vertybių ir nuostatų atsiradimą pereinant prie rinkos ekonomikos, ir tam reikėjo ne tik vidinių bei

išorinių adaptatorių pastangų, bet ir individualios iniciatyvos bei atitinkamų profesinių žinių. 1980–2000 m. gimusių kohortų, išgyvenusių šiuos įvykius, analizė identifikuoja skirtingus pasirinkimus ir elgesio modelius, priklausomai nuo socializacinės patirties šeimoje. Tėvų sukaupti finansiniai ir kitų rūšių kapitalo išteklių davė atspirties tašką jų gyvenimo trajektorijoms. Tų jaunų žmonių, kurių tėvai turėjo prieigą prie įvairių kapitalo išteklių, adaptacijos modeliai buvo mažiau problemiški. Jų gyvenimo scenarijai orientuoti į profesinį mobilumą ir būdus pasiekti savo tikslus esminių socialinių pokyčių akivaizdoje. Jie mažiau bijo eksperimentuoti, keistis ar rizikuoti. Gana ribota tėvų patirtis padarė jiems dvejopą įtaką: viena vertus, galima išskirti elgsenos modelius, skirtus užsitikrinti solidesnį įvairių rūšių kapitalą. Tėvų įgyta patirtis yra inicijuojantis motyvatorius ieškant ir įgyvendinant ambicingesnius profesinius tikslus. Jie yra linkę eksperimentuoti privačiame ir viešajame sektoriuose dėl darbo vietos saugumo ir finansinių išteklių stabilumo; kita vertus, jie renka tokius elgesio modelius, kurie atkartoja jų tėvų elgesį, kai dirba žemesnio lygio arba trumpalaikius darbus, dirba pusiau legaliai ar nelegaliai, gyvena iš nedarbo išmokų, kas tampa kliūtimi adaptuotis naujoje socialinėje tikrovėje. Socializacinė patirtis transformacijos laikotarpiu daro įtaką ir jų gyvenimo scenarijams, susijusiems su šeima, ypač tais atvejais, kai jų tėvai patyrė įvairias krizines situacijas. Jie linkę susitelkti į profesinę veiklą ir renka tradicinį arba solo šeimos modelį. Solo šeimos modelį renka ne tik dėl profesinės karjeros, bet ir baimės ar nenoro įsipareigoti. Ilgalaikio įsipareigojimo baimė susijusi ir su planais turėti vaikų. Tokią baimę lemia jų amžiui nebūdingų atsakomybių prisiėmimas dėl krizinių situacijų šeimoje.

Biografinė medžiaga rodo, kad pasirinkimus ir elgesio modelius formuoja ne tik šeimos praktikos, bet ir specifiniai istoriniai kontekstai. Išoriniai adaptatoriai pateikia elgsenos modelių pavyzdžius, atitinkančius naujos tikrovės socialinį, politinį ir kultūrinį kontekstą, o vidinių adaptatorių prisitaikymo praktikos yra labai skirtingos. Kai šie adaptatoriai atsiduria konfliktuojančiose pozicijose, jaunimui tenka imtis nestandartinių sprendimų, prisiimant papildomų įsipareigojimų. Šių amžiaus grupių socializacija socialinio nesaugumo kontekste palieka ilgalaikį efektą, kas motyvuoja rinktis saugesnes, konservatyvias ir ne visuomet jiems patiems, o ir visuomenei naudingas gyvenimo strategijas (Žilinskienė, Navickė, 2022).

Gauta 2023 10 11

Priimta 2023 12 11

Literatūra

1. Albertini, M.; Kohli, M.; Vogel, C. 2007. 'Intergenerational Transfers of Time and Money in European Families: Common Patterns – Different Regimes?', *Journal of European Social Policy* 17(4): 319–334. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/0958928707081068>
2. Andersen, J. 1999. 'Post-industrial Solidarity or Meritocracy?', *Acta Sociologica* 42(4): 375–385.
3. Arnett, J. J. 2000. 'Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties', *American Psychologist* 55(5): 469–480. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469>
4. Berger, P. L.; Luckmann, T. 1999. *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai, 36–37.
5. Bertaux, D.; Delcroix, C. 2000. 'Case Histories of Families and Social Processes: Enriching Sociology', in *The Turn to Biographical Methods in Social Science: Comparative Issues and Examples*, 1st edn., eds. P. Chamberlayne, J. Bornat, T. Wengraf. Routledge, 89–107. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.4324/9780203466049-7>
6. Bertaux, D.; Kohli, M. 1984. 'The Life Story Approach: A Continental View', *Annual Review of Sociology* 10: 215–237. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/2083174>
7. Bertaux, D.; Thompson, P. (eds.). 1993. 'Between Generations. Family Models, Myths and Memories', in *International Yearbook of Oral History and Life Stories II*. Oxford: Oxford University Press.
8. Bertaux, D.; Thompson, P. 2007. *Pathways to Social Class: A Qualitative Approach to Social Mobility*, eds. D. Bertaux, P. Thompson. New Brunswick (U.S.A.) and London (UK): Transaction Publishers.

9. Bianchi, F.; Squazzoni, F. 2015. 'Agent-based Models in Sociology', *Wiley Interdisciplinary Reviews: Computational Statistics* 7(4): 284–306.
10. Bieliauskaitė, R.; Grigienė, D.; Eimontas, J.; Grigutytė, N. 2015. 'Evaluation of Changes Brought About by Independence on Three Generations in Lithuania', in *Lithuanian Faces After Transition. Psychological Consequences of Cultural Trauma*, ed. D. Gailienė. Eugrimas, 48–85.
11. Ghodsee, K.; Orenstein, M. A. 2021. *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions*. Oxford University Press.
12. Ekiert, G. 2014. 'Three Generations of Research on Post Communist Politics – A Sketch', *East European Politics and Societies and Cultures* 29(2): 323–337.
13. Esping-Andersen, G. 1990. 'The Three Political Economies of the Welfare State', *International Journal of Sociology* 20(3): 92–123.
14. Juozeliūnienė, I. 2015. „Vaikai kaip vertybė ir kartų solidarumas greitos socialinės kaitos laikotarpiu“, iš *Šeiminiai pokyčiai atvirų Europos sienų ir globalaus mobilumo akivaizdoje: resursai, procesai ir praktikos*, red. I. Juozeliūnienė, J. Seymour. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 20–35.
15. Kamali, M. 1999. 'Distorted Integration: Problems of Monolithic Order', *Innovation: The European Journal of Social Sciences* 12(1): 81–97.
16. Kristen Ghodse, K.; Orenstein, M. A. 2021. *Taking Stock of Shock: Social Consequences of the 1989 Revolutions*. Oxford University Press.
17. Luhmann, N. 1994. 'Sozialisation und Erziehung', in *Luhmann: Soziologische Aufklärung 4*. Opladen: Westdeutscher Verlag, 2. Aufl., 173–181 (S177).
18. Miller, R. 2000. *Researching Life Stories and Family Histories*. Sage. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.4135/9781849209830>
19. Nugin, R. 2015. 'The 1970s: Portrait of a Generation at the Doorstep', in *Politics and Society in the Baltic Sea Region*. University of Tartu Press.
20. Nugin, R.; Kalmus, V. 2022. 'Social Generations and Societal Changes', in *The Routledge International Handbook of European Social Transformations*. Taylor & Francis.
21. Riesman, D.; Glazer, N.; Denney, R. 1989. *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*. New Haven, CT: Yale University Press.
22. Ritchie, D. A. 2018. 'Review of the book *The Voice of the Past: Oral History*, by Paul Thompson', *The Public Historian* 40(1): 178–181. Prieiga per internetą: <https://www.muse.jhu.edu/article/737505>
23. Roseman, M. (ed.). 1995. *Generations in Conflict: Youth Revolt and Generation Formation in Germany 1770–1968*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Rosenthal, G. 2018. *Interpretive Social Research: An Introduction*. Göttingen University Press. DOI: 10.17875/gup2018-1103
25. Schuman, H.; Rieger, Ch. 1992. 'Historical Analogies, Generational Effects, and Attitudes Toward War', *American Sociological Review* 57(3): 315–326.
26. Schwartz, S. H.; Bardi, A. 1997. 'Influences of Adaptation to Communist Rule on Value Priorities in Eastern Europe', *Political Psychology* 18(2): 385–410. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/3791774>
27. Sommers, J.; Woolfsoon, C. 2014. 'Introduction: The Baltic and the Political Economy of Austerity', in *The Contradictions of Austerity: The Socio-economic Costs of the Neoliberal Baltic Model*, eds. J. Sommers, C. Woolfsoon. London: Routledge.
28. Stephan, V. 2009. 'Review: Culture and Identity Under Conditions of Globalization: Aili Aarelaid-Tart, Cultural Trauma and Life Stories. Helsinki: Kikumora Publications, 2006, 340 pp., ISBN 9521034165', *International Sociology* 24(2): 289–292. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1177/02685809090240021303>
29. Thomson, A. 2016. 'Australian Generations? Memory, Oral History and Generational Identity in Postwar Australia', *Australian Historical Studies* 47(1): 41–57. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/1031461X.2015.1120335>
30. Wiczorkowska, G.; Burnstein, E. 2004. 'Individual Differences in Adaptation to Social Change', *International Journal of Sociology* 34(3): 83–99. DOI: 10.1080/00207659.2004.11043135
31. Winch, P. 1990. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*. 2nd edn. Routledge.
32. Wyn, J.; Woodman, D. 2006. 'Generation, Youth and Social Change in Australia', *Journal of Youth Studies* 9(5): 495–514.

33. Zazilska-Florczuk, M.; Ciechanowicz, A. 2011. *One Country, two Societies? Germany Twenty Years After Reunification*. OSW Study 35/2011.
34. Žilinskienė, L. 2014. „(Ne)pritaikymo sovietmečiu kontekstai gyvenimo istorijose“, iš *Sovietmečio atmintis gyvenimo istorijose*, red. L. Žilinskienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 127–180.
35. Žilinskienė, L. 2015. „Šeimos atmintis“, iš *Šeiminiai pokyčiai atvirų Europos sienų ir globalaus mobilumo akivaizdoje: resursai, procesai ir praktikos*, red. I. Juozeliūnienė, J. Seymour. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 93–112.
36. Žilinskienė, L. 2016. „Pirmosios sovietmečio kartos pritaikymo modeliai“, iš *Gimę socializme: pirmoji sovietmečio karta*, red. L. Žilinskienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 83–127.
37. Žilinskienė, L. 2022. *Particularities of the Behavioural Models of the Last Soviet Generation*, eds. L. Žilinskienė, M. Ilic. London and New York: Routledge, 110–126.
38. Žilinskienė, L.; Navickė, J. 2022. *Ar nestabilumo laikotarpiu – 1980–2000 metais gimusieji renkasi saugesnį gyvenimą?* VU. Prieiga per internetą: <https://naujienos.vu.lt/ar-nestabilumo-laikotarpiu-1980-2000-metais-gimusieji-renkasi-saugesni-gyvenima/>
39. Žiliūkaitė, R. 2008. „Lietuvos jaunimo socialinės politinės vertybės: savanaudiškumas ir pilietinės veiklos“, *Politologija* 2(50): 3–22.

LAIMUTĖ ŽILINSKIENĖ

Life Choices of People Born in 1980–2000 in the Context of Social Challenges

Summary

Applying David Riesman's (1993) concept of adaptation in the period of social changes, the article analyses how the changing institutional environment and readaptive family behaviour influence the life scenarios and choices related to the profession and family of persons born in 1980–2000 and raised in independent Lithuania. The author examines what are the professional career and family life choices of young people, what influence the family has on those choices as one of the most important adapters, how the family's successful or unsuccessful readaptation experiences in the new social reality influence the professional career of young people and what are the reasons for the fear of long-term commitments related to family life plans. The analysis is based on 67 life history interviews collected in 2021–2022 in eight counties of Lithuania during the project of research groups funded by the Lithuanian Science Council *Growing up in Independent Lithuania: Life Course, Behavioural Strategies and Their Contexts of Those Born in 1980–2000 (2021–2024)*.

Keywords: youth, life scenarios, choices, social change, socialisation adapters